

Το ζήτημα των απαλλαγών από το μάθημα των Θρησκευτικών
και η ορθή αντιμετώπισή του

1. Οι τρεις εγκύκλιοι με αριθμ. 91109/Γ2/10-07-08, 104071/Γ2/04-08-08 και 109744/Γ1/26-08-08 οι οποίες σήμερα ρυθμίζουν το θέμα των απαλλαγών από το μάθημα των θρησκευτικών δημιουργούν μεγάλα προβλήματα γιατί αλληλοαναιρούνται. Συγκεκριμένα η πρώτη εγκύκλιος (91109/Γ2/10-07-08) προβλέπει ότι για την απαλλαγή απαιτείται υπεύθυνη δήλωση «στην οποία θα αναφέρεται η επιθυμία απαλλαγής, χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης επιλογής» ενώ στην τρίτη εγκύκλιο (109744/Γ1/26-08-08) γίνεται αναφορά σε απαλλαγή για λόγους συνείδησης των αλλοθρήσκων ή ετεροδόξων μαθητών. Το πρόβλημα δημιουργείται από την εσφαλμένη άποψη ότι η απαλλαγή μπορεί να δίνεται σε όλους τους μαθητές ανεξάρτητα από το αν προβάλλουν λόγους θρησκευτικών πεποιθήσεων. Την άποψη αυτή υποστήριξε ο τέως Συνήγορος του Πολίτη κ Γ. Καμίνης ο οποίος ισχυρίστηκε ότι «**Δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα αυτό (ενν. των Θρησκευτικών) δεν έχουν μόνο οι «αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι», αλλά όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, όταν οι γονείς τους ή οι ίδιοι -όταν είναι ενήλικοι-επικαλούνται λόγους συνείδησης με υπεύθυνη τους δήλωση**»¹. Με βάση τη θέση του αυτή ο τότε ΣτΠ πρότεινε στο Υπουργείο Παιδείας την αποστολή της πρώτης από τις προαναφερόμενες εγκυκλίου. Η σύγκυση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να δίνονται οι απαλλαγές με διαφορετικά κριτήρια, ανάλογα με την κρίση του Διευθυντή, και να δημιουργούνται ποικίλα προβλήματα στη σχολική ζωή.

Πρέπει εδώ να παρατηρήσουμε ότι δύο υπουργοί Παιδείας σε επίσημα κείμενά τους απορρίπτουν τους ισχυρισμούς του κ. Γ. Καμίνη. Συγκεκριμένα ο κ. Ε. Στυλιανίδης σε επιστολή του προς τον ΣτΠ τονίζει ότι: «Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων με σχετικές εγκυκλίους του επιδεικνύοντας εμπράκτως τον σεβασμό του στις προτάσεις της Ανεξάρτητης Αρχής της οποίας προϊστασθε, για το μάθημα των Θρησκευτικών, αποδέχθηκε ότι οι εξαιρούμενοι για λόγους συνείδησης αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι μαθητές δεν υποχρεούνται να δηλώνουν το διαφορετικό δόγμα ή θρήσκευμα στο οποίο πιστεύουν. Το μάθημα των Θρησκευτικών παραμένει υποχρεωτικό για όλους τους Ορθόδοξους Χριστιανούς μαθητές. Μπορούν επίσης να το παρακολουθήσουν και όσοι μη ορθόδοξοι το επιθυμούν»². Την ίδια θέση διέτυψε και η Υφυπουργός Παιδείας κ. Π. Χριστοφιλοπούλου στην απάντησή της στη Βουλή με α.π.56664/ΙΗ/25-6-2010 σε ερώτηση του κ. Φ. Κουβέλη.

2. Σχετικά με τη θέση αυτή του ΣτΠ θα πρέπει να παρατηρήσουμε τα εξής. Είναι γνωστό από την ελληνική και ευρωπαϊκή νομολογία ότι η απαλλαγή από τα Θρησκευτικά

¹ ΣτΠ, Δελτίο Τύπου 17.11.2008.

² Επιστολή προς τον Συνήγορο του Πολίτη κ. Γεώργιο Καμίνη, α.π. 450, Αθήνα, 20/11/08.

δεν συνιστά δικαίωμα επιλογής χωρίς προϋποθέσεις, όπως ισχυρίζεται ο κ. Καμίνης, αλλά προϋποθέτει σοβαρή και σπουδαία δήλωση ότι ζητείται για λόγους θρησκευτικών πεποιθήσεων. Ο όρος «πεποιθήσεις», σύμφωνα με την νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) δεν είναι συνώνυμος με τις λέξεις «γνώμες» και «ιδέες». Ως πεποιθήσεις ορίζονται οι αντιλήψεις του ατόμου που συγκεντρώνουν ένα συγκεκριμένο *επαρκή βαθμό πειστικότητας, σοβαρότητας, συνοχής και σπουδαιότητας*.³ Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η νομολογία του ΣτΕ και ειδικότερα η απόφαση 3356/95, σύμφωνα με την οποία δικαιούνται απαλλαγής οι ετερόδοξοι, οι ετερόθρησκοι και οι άθεοι μαθητές για λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Ο ίδιος ο Συνήγορος στο πόρισμα του με αρ. πρ. 3607.02.2.3/7/6/2002 αναφερόμενος στην απόφαση αυτή παρατηρεί: *«Κατά την ως άνω απόφαση, πρώτον δεν κρίνεται υποχρεωτική για τους ορθοδόξους μαθητές η παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών, δεύτερον δε κρίνεται θεμιτή η απαίτηση αποκάλυψης των θρησκευτικών πεποιθήσεων των μαθητών ως προϋπόθεση απαλλαγής αυτών από την παρακολούθηση του μαθήματος. Δεν φαίνεται, έτσι, να καταλείπονται περιθώρια για λυσιτελή υποστήριξη της άποψης περί της δυνατότητας απαλλαγής ακόμη και ορθοδόξων μαθητών (διά δηλώσεώς τους ότι απλώς επιθυμούν την απαλλαγή) από το μάθημα των θρησκευτικών, αφού ως ανελαστική προϋπόθεση της απαλλαγής ενός μαθητή κρίνεται η απόδειξη (διά σχετικής δηλώσεως) της ιδιότητας αυτού ως μη ορθοδόξου (ειδ' άλλως θα ενέπιπτε στη γενική «υποχρέωση»). Απευθυνόμενος, ως εκ της θέσεώς του, προς τη διοίκηση, ο Συνήγορος του Πολίτη δεν θεωρεί σκόπιμη την επιμονή σε εισηγήσεις αντίθετες προς τη νομολογία»*. Με το ίδιο πόρισμα ο ΣτΠ επικρότησε πρόθεση του ΥΠΕΠΘ να εκδώσει την εγκύκλιο 61723/13-6-2002, τη γνωστή ως εγκύκλιο Γκεσούλη, με την οποία επαναπροσδιόρισε το περιεχόμενο της δήλωσης απαλλαγής και όρισε ότι αρκεί η αναφορά σ' αυτήν ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, χωρίς να είναι υποχρεωτική η δήλωση του θρησκευόμενου στο οποίο ανήκει. Συγκεκριμένα έκρινε ότι: «Η διακηρυσσόμενη πρόθεση του Υπουργείου κινείται προς την ορθή κατεύθυνση, αφού οδηγεί, τουλάχιστον, στην κατάργηση της απαίτησης δήλωσης συγκεκριμένου θρησκευόμενου ή ρητής επιλογής μεταξύ τριών συγκεκριμένων ιδιοτήτων («άθρησκος» ή «ετερόδοξος» ή «ετερόθρησκος»). Βέβαια, η απαίτηση δήλωσης ότι ο μαθητής δεν είναι ορθόδοξος επιφέρει ως αποτέλεσμα την υποχρέωση μερικής αποκάλυψης πεποιθήσεων, έστω και αρνητικής (τί δεν είναι ο μαθητής), και συνεπώς δεν θεραπεύει ολοσχερώς το εντοπιζόμενο πρόβλημα. Ωστόσο, υπό το κράτος της νομολογίας, την οποίαν προσφυώς επικαλείται το Υπουργείο, η προκείμενη ενδιάμεση λύση εμφανίζεται ως η μόνη εφικτή».

3. Το ερώτημα που τίθεται αβίαστα, με βάση τα προηγούμενα, είναι με ποιο πρόσχημα ο ΣτΠ ανέτρεψε τη δική του απόφαση που χαρακτήριζε τη λύση της εγκυκλίου Γκεσούλη «ως τη μόνη εφικτή» (υπό το κράτος της νομολογίας). Ο ίδιος επικαλέστηκε ως δικαιολογία, όχι βέβαια την ανύπαρκτη αλλαγή της νομολογίας, αλλά την έκδοση μιας απόφασης του ΕΔΔΑ του 2008. Ισχυρίστηκε συγκεκριμένα ότι: «Το θέμα της απαλλαγής οδηγείται αναπόφευκτα προς επανεξέταση, καθ' όσον πρόσφατα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Αλεξανδρίδης κατά Ελλάδος, απόφαση της 21.2.2008 με αφορμή τη διαδικασία επιλογής μη θρησκευτικού όρκου) έκρινε αθέμιτη την αξίωση (ακόμη και αρνητικής)

---

³ Γ.Κτιστάκι, *Θρησκευτική Ελευθερία και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, 61.

γνωστοποίησης πεποιθήσεων ως προϋπόθεση άσκησης δικαιώματος». Για τον ισχυρισμό αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε τα εξής:

α. Η εκτίμηση αυτή δεν ευσταθεί, γιατί η υπόθεση την οποία επικαλέστηκε δεν έχει καμιά σχέση με τα Θρησκευτικά και δεν αποτελεί πρόκριμα για κανενός είδους επανεξέταση. Η επίκληση των θρησκευτικών πεποιθήσεων για την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά είναι εντελώς διαφορετικό ζήτημα από τη δημόσια δήλωση ενός πολίτη, ενώπιον του ακροατηρίου του δικαστηρίου ότι δεν είναι Ορθόδοξος, προκειμένου να ορκιστεί για να αποκτήσει άδεια επαγγέλματος δικηγόρου.

β. Δεν υπήρξε αλλαγή ούτε της ελληνικής ούτε της ευρωπαϊκής νομολογίας αλλά προσωπική εκτίμηση του Συνηγόρου ότι αυτή θα αλλάξει με κάποια απόφαση που θα εκδοθεί στο μέλλον και θα ανατρέψει τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Τέτοια απόφαση εδώ και έξι χρόνια δεν έχει εκδοθεί. Τονίζουμε το γεγονός ότι ο ΣτΠ στα διάφορα κείμενα του δεν παραπέμπει σε καμία από τις πολλές αποφάσεις του ΕΔΔΑ που ασχολούνται με το ζήτημα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι λίγο πριν από την απόφαση για τον όρκο του 2008, το ΕΔΔΑ είχε εκδώσει, το 2007, δυο ad hoc αποφάσεις για το ζήτημα των απαλλαγών, στις οποίες ο Συνήγορος δεν αναφέρεται καθόλου γιατί είναι αντίθετες με τους ισχυρισμούς του.

γ. Όπως καταδεικνύεται από τα παραπάνω οι απόψεις του ΣτΠ δεν έχουν ερείσματα ούτε στην ελληνική ούτε στην ευρωπαϊκή νομολογία. Η εκτίμηση αυτή περιέχεται και στην πρόσφατη απόφαση με αρ. 115/2012 του Διοικητικού Εφετείου Χανίων για το ζήτημα των απαλλαγών. Η αποδοχή και η εφαρμογή από το ΥΠΑΙΠΙΑ των απόψεων αυτών ήταν μια ατυχής ενέργεια, η οποία δεν διορθώθηκε με την έκδοση των δύο επομένων εγκυκλίων, αφού η πρώτη δεν καταργήθηκε.

Συμπερασματικά προτείνουμε τα εξής:

α. Είναι απολύτως αναγκαίο να εκδοθεί μια νέα εγκύκλιος συμβατή με την ελληνική και την ευρωπαϊκή νομολογία, η οποία να ορίζει σαφώς ότι απαλλάσσονται από το ΜτΘ οι αλλόδοξοι, οι ετερόδοξοι και οι άθεοι και γενικότερα οι μη ορθόδοξοι μαθητές με επίκληση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Στην ίδια εγκύκλιο πρέπει να τονιστεί ότι για τους ορθόδοξους μαθητές δεν προβλέπεται δικαίωμα απαλλαγής. Παράλληλα πρέπει να καταργηθούν όλες οι προηγούμενες εγκύκλιοι.

β. Η δήλωση για την απαλλαγή υπογράφεται από τους δύο γονείς και κατατίθεται στην αρχή του σχολικού έτους και μέχρι πέντε ημέρες μετά την έναρξη των μαθημάτων. Ο Διευθυντής του σχολείου εξετάζει τη σοβαρότητα της σχετικής δηλώσεως και την καταχωρεί στο σχετικό εμπιστευτικό πρωτόκολλο.

γ. Ως προς το περιεχόμενο της δηλώσεως θα πρέπει να επανέλθει η εγκύκλιος 61723/13-6-2002, δηλαδή η δήλωση ότι ο μαθητής δεν είναι ορθόδοξος, η οποία είναι απόλυτα συμβατή με την ελληνική και ευρωπαϊκή νομολογία.

δ. Ο μαθητής που απαλλάσσεται παρακολουθεί ένα εναλλακτικό βαθμολογούμενο και εξεταζόμενο μάθημα Ηθικής και Ιστορίας των θρησκειών. Αν τεθεί ένα όριο πέντε μαθητών για τη συγκρότηση τμήματος το οικονομικό κόστος αυτής της επιλογής είναι πολύ μικρό. Με τον τρόπο αυτό επιλύεται οριστικά το ζήτημα των απαλλαγών και αποφεύγονται όλες οι παρενέργειες.